

Міністерство освіти і науки України

**Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»**

Кафедра української мови та літератури

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Методика навчання української мови

**підготовки здобувачів ступеня вищої
освіти _____бакалавр**

спеціальності 014 Середня освіта (українська мова і література)

спеціалізації _____

Слов'янськ — 2016 р.

УКЛАДАЧ ПРОГРАМИ:

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури **Падалка Руслана Миколаївна**

РЕЦЕНЗЕНТИ:

кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології Маторіна Н.М.

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури Колган О.В.

Рекомендувала до впровадження
науково-методична рада
Державного вищого навчального закладу
«Донбаський державний педагогічний університет»
“10” травня 2016 р.
протокол № 3

Перший проректор _____

О. Г. Набока

ВСТУП

Навчальна програма вивчення дисципліни «Методика навчання української мови» складена відповідно до освітньої програми та навчального плану підготовки здобувачів ступеня вищої освіти бакалавр за спеціальністю 014 Середня освіта (українська мова і література).

Предметом вивчення навчальної дисципліни є методи та прийоми викладання української мови в загальноосвітній середній школі.

Міждисциплінарні зв'язки: дисципліна є інтегрованою та базується на вихідних методологічних положеннях таких навчальних дисциплін, як українська мова, педагогіка, психологія та інших дисциплін, передбачених навчальним планом підготовки здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра за спеціальністю 014 Середня освіта(українська мова та література).

Програма навчальної дисципліни містить такі змістовні модулі:

1. Загально методичні основи навчання української мови в школі. Актуальні проблеми сучасної методики навчання української мови.
2. Методика вивчення основних питань шкільного курсу мови.

1. Мета й завдання навчальної дисципліни

1.1. Метою вивчення навчальної дисципліни «Методика навчання української мови» є надання майбутньому філологу знань про шляхи, форми, методи, принципи розвитку мовлення школярів, активізація їхньої мовленнєвої діяльності, удосконалення їхніх комунікативних умінь і навичок.

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни «Методика навчання української мови» є подання відомостей про науковий апарат методичної науки, найбільш поширені класифікації принципів, методів, прийомів, засобів навчання тощо, ознайомлення із загальними методичними закономірностями подання матеріалу з різних розділів мовознавства, специфікою роботи з розвитку мовлення школярів, особливостями проведення виховної роботи, системою організації позашкільної роботи з мови.

1.3. За результатами вивчення дисципліни «Методика навчання української мови» у здобувачів повинні бути сформовані такі компетентності:

загальні:

1. Соціокультурна компетентність:

– розуміти роль культури, науки в розвитку цивілізації, їх співвідношення і пов'язаних з ними сучасних соціальних і етичних проблем, цінності наукової раціональності та її історичних типів, знати структуру, форми й методи наукового пізнання, їхню еволюцію;

– знати форми й типи культур, основні культурно-історичні світові центри та регіони, закономірності їхнього функціонування й розвитку, знати історію культури України, її місце у світовій культурі і цивілізації;

– бути обізнаним у найважливіших галузях та етапах розвитку гуманітарного і соціально-економічного знання, основних наукових школах, напрямках, концепціях, джерелах гуманітарного знання і видах роботи з ними;

– уміти аналізувати в загальних рисах основні економічні події у своїй країні і за її межами, знаходити і використовувати інформацію, необхідну для орієнтування в основних поточних проблемах економіки;

– знати права і свободи людини й громадянина, уміти їх реалізувати в різних сферах життя, знати Конституцію України;

– мати уявлення про наукові, філософські й релігійні картини світу, сутність призначення та сенс життя людини, про різноманітність людського пізнання, співвідношення істини і помилки, безвір'я і віри, раціонального та ірраціонального в людській уяві, особливості функціонування знання в сучасному суспільстві, про естетичні цінності, їх значення у творчості та повсякденному житті, уміти орієнтуватися в них;

– сприймати й розуміти різні жанри мистецтва (художню літературу, живопис, музику).

2. Інформаційна компетентність:

– уміти користуватися сучасними інформаційними технологіями;

– вільно орієнтуватися в стрімкому потоці наукової інформації, вести особистий науковий пошук за допомогою різних інформаційних систем;

– уміти користуватися електронними носіями для ведення навчальної документації середньої та старшої школи;

– бути обізнаним та вміти вільно користуватися інформаційними системами: бібліотеками, каталогами, архівами, локальними та глобальними мережами для ефективного пошуку й структурування інформації.

3. Комунікативна компетентність:

– знаходити засоби виражати особисте ставлення учителя-гуманіста до культурно-естетичних проблем;

– уміти виражати й обґрунтовувати свою позицію з питань, які стосуються історичного минулого;

– сенситивність до можливостей адаптації матеріалу згідно з умовами загальноосвітніх навчальних закладів;

– уміння застосовувати різні методичні ситуації залежно від навчального контексту;

– уміти в практичній діяльності застосовувати знання етикету і дотримання етики ділового спілкування;

– вільно володіти українською мовою як державною і як мовою професійного та повсякденного спілкування з учнями;

– використовувати вербальні і позамовні засоби комунікації, техніки взаємодії в ситуаціях спілкування зі школярами, батьками, колегами, адміністрацією школи.

4. Здоров'язбережувальна компетентність:

– розуміти природу психіки, знати основні психологічні функції та їхні фізіологічні механізми, співвідношення природних і соціальних чинників у становленні психіки, розуміти значення волі й емоцій, потреб і мотивів;

– уміти дати психологічну характеристику особистості (її темпераменту, здібностей), інтерпретацію власного психічного стану, володіти найпростішими способами саморегуляції;

– розуміти співвідношення впливу спадковості і соціального середовища, ролі й значення національних і культурно-історичних чинників у навчанні і вихованні;

– упроваджувати в навчально-виховний процес здоров'язбережувальні освітні технології через усвідомлення ідей здоров'язбереження та здоров'яформування, розвивати в учнів активну мотивацію щодо необхідності дбайливого ставлення до власного здоров'я;

– здійснювати моніторинг показників індивідуального фізичного й психічного розвитку школяра, на основі знань про його вікові анатомо-фізіологічні особливості, теорію спадковості, фактори ризику прогнозувати можливі зміни здоров'я і проводити відповідні психолого-педагогічні чи коригувально-реабілітаційні заходи;

– попереджати виникнення небезпечних для здоров'я ситуацій, у разі потреби ліквідувати чи уникати їх наслідків;

– уміти надавати долікарську допомогу з різних видів уражень: травматичних, термічних, хімічних, радіаційних та ін.

5. Акмеологічна компетентність:

– застосовувати теоретичні знання й практичні навички для оволодіння основами теоретичних філологічних дисциплін;

– використовувати знання, уміння й навички, професійно профільовані знання в галузі філологічних наук;

– володіти способами самостійного опанування знань, уміти реалізувати отримані знання в професійній діяльності;

– розуміти зміст взаємозв'язків духовної, біологічної та соціальної основ у людині, ставлення людини до природи і протиріч, які виникли в сучасну епоху технічного розвитку й кризи існування людини в природі;

– мати уявлення про сутність свідомості, її взаємодії з підсвідомим, про роль свідомості і самосвідомості в поведінці, спілкуванні і діяльності людей, формуванні особистості;

– поєднувати практичну і професійно-педагогічну цілі з реалізацією виховної загальноосвітньої та розвивальної функцій;

– бути готовим реалізувати набуту підготовку у своїй майбутній діяльності.

Спеціальні:

1. Психолого-педагогічна компетентність:

– усвідомлювати перспективні тенденції розвитку педагогічної науки, що ґрунтуються на кращих світових національних педагогічних здобутках минулого та сучасності.

2. Фундаментально-прикладна компетентність:

– уміти працювати з науковою літературою, визначати суть та характер нерозв'язних наукових проблем, пропонувати свої варіанти розв'язання, узагальнювати й класифікувати емпіричний матеріал;

– опанувати систему сучасних прагмалінгвістичних знань про структуру, закономірності та найважливіші аспекти мовної, зокрема й міжкультурної, комунікації.

– мати базову теоретичну та практичну підготовку з української мови та літератури.

3. Методична компетентність:

– володіти основними правилами оформлення ділової документації українською мовою;

– дотримуватись норм сучасної української літературної мови.

На вивчення навчальної дисципліни відведено 120 годин / 4 кредитів ECTS.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1.

**Загально методичні основи навчання української мови в школі.
Актуальні проблеми сучасної методики навчання української мови.**

Вступ

Методика викладання української мови як наука та навчальна дисципліна. Методика викладання української мови в школі як педагогічна наука. Зв'язок методики викладання української мови із суміжними дисциплінами. Наукові основи методики викладання української мови. Розділи курсу «Методика викладання української мови в середній загальноосвітній школі». Методи наукових досліджень.

Українська мова в школі: мета, завдання, розділи курсу. Аналіз чинних шкільних програм і підручників з української мови. Аспекти викладання української мови в школі. Закономірності викладання української мови.

Методи і прийоми навчання української мови в школі

Загальнодидактичні визначення понять «метод навчання», «прийом навчання», «засіб навчання». Проблема класифікації методів навчання мови в школі. Аналіз класифікацій методів навчання мови за джерелами знань, за рівнем пізнавальної діяльності, за способом взаємодії вчителя та учнів (О. Біляєв, М. Лернер та М. Скаткін, М. Успенський, О. Хорошковська та ін.). Нетрадиційні методи навчання української мови.

Аналіз наявних в методиці підходів до класифікації прийомів і засобів навчання мови. Універсальні загальнодидактичні й сучасні прийоми навчання мови (прийоми навчання й учіння, розумові прийоми, прийоми програмованого навчання та ін.), а також специфічні (аудіювання, стилістичний експеримент, редагування, переклад тощо). Групи засобів навчання мови. Різновиди таблиць, схем, малюнкової наочності. Закономірності їх використання на уроках мови в середній загальноосвітній школі.

Види тренувальних завдань із мови

Тренувальні вправи як метод формування умінь і навичок школярів. Проблема класифікації тренувальних вправ. Найбільш поширені класифікації: за характером пізнавальної діяльності учнів, за характером розумової діяльності, за характером навчального матеріалу, за ступенем новизни засвоюваного матеріалу тощо. Критичний аналіз наявних класифікацій тренувальних завдань. Характеристика різновидів тренувальних вправ найбільш поширеної класифікації.

Типи уроків української мови в середній загальноосвітній школі

Урок як основна форма організації навчально-виховного процесу. Мета, завдання уроків мови. Вимоги до сучасного уроку мови. Структурні елементи уроку мови та вимоги до них. Триєдиність навчального, розвивального та виховного компонентів уроку. Вимоги до формулювання теми та мети уроку, добір обладнання до уроку. Календарне планування уроків мови. Планування УДО. Тематичне і поурочне планування. Нетрадиційне планування уроків української мови.

Проблема класифікації уроків мови. Найбільш поширені класифікації. Характеристика класифікації уроків української мови О. М. Біляєва. Визначення мети та завдань кожного з виділених типів уроків. Вимоги до них. Структура кожного типу уроку. Нетрадиційні уроки мови.

Аналіз уроку мови. Мета спостережень на уроці. Схема аналізу уроків кожного типу. Підготовка вчителя до уроку української мови в школах з російською мовою навчання.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2

Методика вивчення основних питань шкільного курсу мови.

Методика викладання фонетики, графіки, орфоєпії

Обсяг і місце фонетичного, орфоєпічного, графічного матеріалу, що вивчається в середній школі. Мета, завдання і роль вивчення фонетики, орфоєпії, графіки у середній школі. Методика вивчення фонетичних тем у 5-му класі (методи, прийоми навчання, види тренувальних вправ).

Методика опрацювання відомостей з орфоєпії. Прийоми запобігання явищу інтерференції. Шляхи формування графічних умінь і навичок. Фонетичний розбір слова як узагальнююча вправа, її місце і роль у навчальному процесі. Різновиди наочності, що використовується під час вивчення фонетики, орфоєпії, графіки.

Методика опрацювання лексики, лексикографії та фразеології

Обсяг і місце лексичного матеріалу, що виносить на вивчення в середній школі. Мета і завдання вивчення лексики і лексикографії. Прийоми пояснення лексичного значення слова. Шляхи збагачення та активізації словникового запасу учнів. Методика опрацювання часткових тем з лексики (методи, прийоми, види вправ). Різновиди вправ з лексикографії. Різновиди наочності, використовуваної на уроках з розділів «Лексика» і «Лексикографія».

Обсяг і місце фразеологічного матеріалу, що вивчається. Мета і завдання вивчення фразеології. Методика опрацювання фразеологічного матеріалу (методи, прийоми навчання, різновиди тренувальних вправ). Характеристика наочності, застосовуваної під час вивчення фразеології. Вивчення фразеології в 5-му класі.

Методика вивчення будови слова і словотвору

Мета, значення і завдання роботи над вивченням морфемної будови слова. Обсяг і місце засвоюваного учнями матеріалу з будови слова. Методика опрацювання часткових тем з морфеміки (методи, прийоми навчання, види тренувальних вправ). Різновиди наочності, використовуваної на уроках. Прийом тестування на уроках морфеміки.

Обсяг і місце словотвірного матеріалу, що вивчається. Мета, значення і завдання роботи над розділом. Методика вивчення словотвірних тем (методи, прийоми навчання, різновиди тренувальних завдань). Види наочного матеріалу, що використовується під час вивчення словотвору.

Методика вивчення морфології

Загальні питання вивчення граматики. Обсяг і місце граматичного матеріалу у шкільному курсу української мови. Аналіз програмового матеріалу з граматики. Основні напрямки в методиці навчання граматики: логіко-граматичний, елементарно-практичний, формально-граматичний, семантико-граматичний, структурно-семантичний. Основні принципи методики викладання граматики у середній школі.

Вивчення морфології. Найдоцільніші методи, прийоми та засоби опрацювання самостійних та службових частин мови. Види тренувальних вправ, характерних для опрацювання кожної з частин мови.

Подання відомостей із синтаксису і пунктуації

Синтаксис у програмах та підручниках української мови. Методи і прийоми вивчення словосполучення, простого і складного речення. Види тренувальних вправ, характерних для опрацювання різних одиниць синтаксису української мови. Різновиди наочного матеріалу.

Значення пунктуації. Система розділових знаків. Роль граматики (синтаксису), семантики (змісту) та інтонації у виборі потрібного розділового знака. Вправи з пунктуації у 5-9 класах. Робота над пунктуаційними помилками учнів.

Мета, зміст і завдання навчання мови в старших класах. Організація і форми проведення занять. Спрямованість практичних завдань і вправ на підвищення культури мовлення та вдосконалення орфографічної і пунктуаційної грамотності учнів.

Методика навчання орфографії

Короткий огляд історії методики орфографії. Типи написань української мови. Психологічні основи формування орфографічної навички. Система орфографічних вправ у 5-9 класах. Причини орфографічних помилок учнів. Прийоми запобігання та виправлення орфографічних помилок учнів.

Методи і прийоми навчання орфографії. Види тренувальних вправ з орфографії. Наочні засоби.

Методика розвитку зв'язного мовлення учнів

Поняття «мова» та «мовлення». Мовленнєва діяльність як об'єкт навчання в школі, її види. Робота над функціональними стилями мовлення. Закріплення знань про типи мовлення. Принципи розвитку зв'язного мовлення школярів.

Розвиток мовлення як основоположний принцип викладання української мови в школі. Основні види вправ з розвитку мовлення: перекази і твори. Їх різновиди. Проблеми класифікації тренувальних завдань. Методика навчання школярів складати перекази та твори різних стилів і типів мовлення.

Типи мовленнєвих помилок школярів. Засоби їх попередження і усунення. Помилки, спричинені явищем інтерференції, їх виправлення.

Методи розвитку зв'язного мовлення школярів: спостереження, порівняння, конструювання, продукування. Закономірності їх використання на уроках розвитку зв'язного мовлення. Різновиди наочного матеріалу з розвитку зв'язного мовлення школярів.

Місце і роль у житті суспільства кожного стилю мовлення. Закріплення знань про типи мовлення. Розподіл видів робіт з розвитку зв'язного мовлення по класах. Системність і послідовність у вдосконаленні мовленнєвої культури школярів.

3. Рекомендована література

1. Авраменко О. М. Українська мова та література : довідник. Завдання в тестовій формі. I частина / О. М. Авраменко, М. В. Блажко. – К. : Грамота, 2010. – 496 с.
2. Виховна робота зі студентською молоддю : навчальний посібник / ред. Т. Ю. Осипової. – Одеса : Фенікс, 2006. – 288 с.
3. Голуб Н. Б. Самостійна робота студентів з риторики : навчально-методичний посібник / Н. Б. Голуб. – Черкаси : Брама-Україна, 2008. – 232 с.
4. Державний стандарт базової і повної середньої освіти // Дивослово. – 2004. – № 3. – С. 76–81.
5. Заболотська О. О. Формування індивідуальності майбутніх вчителів-словесників у професійній підготовці : монографія / О. О. Заболотська. – Херсон : Айлант, 2006. – 244 с.
6. Програми курсів за вибором і факультативів з української мови. 8–11 класи / за заг. ред. К. В. Таранік-Ткачук. – К. : Грамота, 2011. – 272 с.
7. Інноваційні технології навчання методики української мови у вищих навчальних та середніх освітніх закладах / за заг. редакцією О. І. Потапенка. – К. : Міленіум, 2006. – 142 с.
8. Інтеграційний курс соціально-педагогічної теорії і практики / за ред. І. М. Богданової. – Одеса : Пальміра, 2005. – 538 с.
9. Самостійно-дослідницька діяльність майбутніх учителів іноземних мов : теорія і практика : монографія / М. О. Князян ; Ізмаїл. держ. гуманіт. ун-т. – Ізмаїл : Сміл, 2006. – 242 с.

10. Любашенко О. В. Лінгводидактичні стратегії : проектування процесу навчання української мови у вищій школі : монографія. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2007. – Вип. 30. – С. 195–202.
11. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах : підручник для студ. філолог. ф-тів ун-тів / З. П. Бакум, М. М. Барахтян, І. В. Гайдаєнко і ін. ; за ред. М. І. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2005. – 400 с.
12. Методика навчання української мови в ДВНЗ та середніх освітніх закладах. Кредитно-модульний курс : навч.-метод. посіб. / [О. І. Потапенко, Г. І. Потапенко, Л. П. Кожуховська, Л. Е. Довбня, Т. В. Чубань, Н. Д. Юрійчук, Т. М. Левченко, Т. І. Товкайло, М. І. Навальна] ; за заг. ред. О. І. Потапенка. – К. : Міленіум, 2006. – 332 с.
13. Огієнко Іван. Наука про рідномовні обов'язки / Іван Огієнко. – К. : Обереги, 1994. – 72 с.
14. Пехота О. М. Особистісно орієнтоване навчання : підготовка вчителя : монографія / О. М. Пехота, А. М. Старєва. – Миколаїв : Іліон, 2005. – 272 с.
15. Пентилюк М. І. Професійна підготовка студентів-філологів. Засвоєння лінгводидактичної термінології // Дивослово. – 2005. – № 11. – С. 21–24.
16. Пентилюк М. І. Державний стандарт мовної освіти у світі сучасної методики української мови // Українська філологія : теоретичні та методичні аспекти вивчення : зб. праць науково-практичних читань до 80-річчя Г. Р. Передрій. – Черкаси : Брама-Україна, 2005. – С. 41–47.
17. Пентилюк М. І. Концептуальні засади комунікативної методики навчання української мови / М. І. Пентилюк, О. Горошкіна, А. Нікітіна // Українська мова і література в школі. – 2006. – № 1. – С. 15–20.
18. Пентилюк М. І. Концепція профільного навчання мови / М. І. Пентилюк, О. Горошкіна, А. Нікітіна // Вивчаємо українську мову. – 2009. – № 1. – С. 19–24.
19. Пентилюк М. І. Методика української мови в таблицях і схемах / М. І. Пентилюк, Т. Г. Окунович. – К. : Ленвіт, 2006. – 120 с.
20. Пентилюк М. І. Сучасний урок української мови / М. І. Пентилюк, Т. Г. Окунович. – Харків : Основа, 2007. – 170 с.
21. Семенов О. М. Система професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури / О. М. Семенов. – Суми : Мрія–1, 2005. – 404 с.
22. Семенов О. Українська культуромовна особистість учителя : (шляхи її формування в системі професійної підготовки) : монографія / Олена Семенов ; рец. : М. П. Лещенко, Л. М. Паламар, Л. В. Струганець. – К. : Педагогічна думка, 2007. – 269, [3] с. – Бібліогр. : с. 233–269.
23. Українська література : хрестоматія для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання / [упорядк. Авраменка О. М.]. – К. : Грамота, 2010. – 464 с.

Програми і підручники

1. Українська мова 5–12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. – К. : Перун, 2005.

2. Українська мова 5–12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів із мовами навчання національних меншин. – К. : Перун, 2006
3. Рідна мова: підручники для 5–11 класів шкіл з рідною мовою навчання.
4. Українська мова : підручники для 5–11 класів шкіл із російською мовою навчання.

Додаткова

1. Симоненко Т. В. Теорія і практика формування професійної мовнокомунікативної компетенції студентів філологічних факультетів: монографія / Т. В. Симоненко. – Черкаси, 2006. – № 6. –С. 38–41.
2. <http://vesna.sammit.kiev.ua>
3. ingresua.tripod.com/domivka.htm

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання: екзамен.

5.Засоби діагностики успішності навчання: тестові, індивідуальні, групові, творчі завдання.

